TURİZM VE EDEBİYAT

Tourism and Literature

Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR*

ÖZ

Değişen yaşamla birlikte yeni anlam ve işlevler kazanan, dolayısıyla karmaşıklaşan kültür, yeni bakış açılarıyla tanımlanmakta ve farklı bilim dallarının ortaklaşa yürüttükleri karşılaştırmalı araştırmalarla çözümlenmeye çalışılmaktadır. Bilim dallarının kesişme alanlarına odaklanarak belirginleşen kültür biliminin temel araştırma konularından birini, edebiyat-turizm ilişkisi meydana getirmektedir. Bu makalede sözü edilen ilişki, "turizmin doğuşunda edebiyatın etkisi, edebiyatı çeşitlendiren ve yaygınlaştıran bir alt alan olarak gezi yazınının turizm boyutu, edebî bellek merkezli turistik imge tasarımı, edebiyat-turizm işbirliğinin ve etkileşiminin kültür ekonomisi ve yönetimi açısından önemi, medyanın turizm-edebiyat ilişkisindeki işlevi" gibi farklı açılardan çözümlenmektedir. Edebî eserler, en verimli turizm türü olarak belirginleşen kültür turizminin gelişmesini sağlayan temel dinamiklerdendir. Edebî eserler aracılığıyla bir kent ya da ülke, kültür turizmi merkezi haline gelebilmektedir. İmge yaratıcıları olan yazar ve şairler bir kente özgünlük ve kimlik kazandırarak, dünya kültür turizmi piyasasının marka kenti haline getirebilirler. Bu çalışma, edebiyatın kültürel ekonomik boyutunu da ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler

Turizm, edebiyat, kültür turizmi, kültürel imge araştırmaları.

ABSTRACT

Culture gains new meanings and functions along with the change of life. Because of this, culture should be studied with comparative approaches. The relationship between tourism and literature is a main issue of comparative and cultural studies focusing the cross fields and becoming clear as a multi-disciplinary social science. The aim of this paper is to search this relationship including many subjects. In this paper, "the connections of the rise of tourism and literature, the importance of tourism as a dynamic that improves literature, touristic image design utilizing literary memory or heritage, the function of the media for this connection ect." are debated with different approaches. Literary works is one of the main dynamics that improves cultural tourism. A city or a country can become the center of the cultural tourism through the literary Works. With the works of writers or the poets the cities or the countries can easily be the trademarks of the world's cultural tourism. These works helps the constructing process of the images and identities. Thus, the cultural and the economic aspects of literary works in Turkey can be emphasized effectively through these interpretations.

Key Words

Tourism, literature, cultural tourism, Turkish cultural tourism, cultural image studies, cultural economy.

Giriş:

Turizm ve edebiyat arasındaki ilişkinin, etkileşimin, dahası işbirliğinin çözümlenmesi ve geliştirilmesi, bilimler arası yaklaşım ve projeleri gerektirmektedir. Bu nedenle aşağıda turizm- edebiyat ilişkisinin bazı yönlerinin üzerinde durulması daha yararlı olacaktır.

Turizm ve edebiyat, farklı boyutları bulunan ve genellikle de birbirlerine oldukça uzak alanlar olarak kabul edilmektedir. Özellikle turizm sektöründeki gelişmeler, turizm-edebiyat ilişkisinin önemini ortaya çıkarmaya başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde bu konudaki bilimsel araştırma ve yayınlar, genellikle turizm ve kültür bilimi alanlarının öncü bilim insanları tarafından yeni yeni ortaya konulmaktadır. Dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de metinlerin sanatsal çözümlemeleriyle uğraşan edebiyat bilimcileri, henüz bu konuyla ilgilenmemektedirler. Edebî eserlerin, yazar ve şairlerin, ekonomi, yönetim bilimi, siyaset, psikoloji ve turizm gibi farklı alanlar için önemini araştırmak, belki de yararsız bir faaliyet

* Hacettepe Üniv. Edebiyat Fakültesi Türk Halkibilim A.B.D. Öğretim Üyesi, nozdemir@hacettepe.edu.tr

olarak algılanmaktadır. Genellikle edebiyatın işlevleri üzerine tartışmalar, sanat, kültür ve biraz da sosyoloji ve tarih kapsamında yapılmaktadır.

Edebiyat bilimcilere göre, daha esnek ve değişimci yaklaşımları benimseyen ya da en azından yaşamdaki dönüşümün önemini kavrayan turizm bilimcileri, deniz, kum ve güneş merkezli yorum ve uygulamaların sınırlılığının farkına vararak farklı alanlara yönelmek zorunda kalmışlardır. Özellikle turizmin çeşitlenmesi, dolayısıyla kültür turizminin belirginleşmesi, diğer bir ifadeyle turizm alanında kültürün ve özellikle de edebiyatın değerinin, işlevselliğinin anlaşılmasını sağlamıştır. Türkiye'de turizm sahasında istendik çözümlemeler yapılmasa da yurtdışında bu konularla ilgili çeşitli incelemeler gerçekleştirilmektedir.

Edebiyatın turizmle ilişkisi ya da etkileşimi, edebiyat eserlerinin birey ve toplum üzerindeki doğrudan veya dolaylı etkileri kapsamında değerlendirilebileceği gibi, turizmin edebiyatı çeşitlendirerek geliştirdiği varsayımı temelinde de çözümlenebilir. Bu çalışmada sözü edilen ilişkinin turizm ve edebiyat alanlarında yarattığı karşılıklı etkiler belirlenmeye ve açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca bu konunun bir makale kapsamında değerlendirilemeyeceği de açıktır. Bu makale, alanın özgünlüğüne ve işlevselliğine dikkat çekmeyi amaçladığından çeşitli konulara değinilmekle yetinilecektir.

Turizm- Edebiyat İlişkisi:

Okuma ve gezme/seyahat etme arasında açık bir ilişki söz konusudur. Okuma çok kere seyahat etmeyi, seyahat etme de okumayı doğurmaktadır. Ancak, birey genellikle bu etkileşimin farkında değildir. Çünkü ilgili eylemlerin etkileri her zaman kısa sürede ya da eşzamanlı olarak ortaya çıkmaz. Okunan bir kitap, bireyin şartları uygun hale geldiğinde bir seyahate neden olabilir. Aynı şekilde gezi öncesi ve sonrası okumalar, farklı zaman dilimlerinde gerçekleşebilir. Ayları, hatta yılları içeren zaman dilimindeki okumalar, gezileri doğurabilir veya gezi sonrasındaki ilgili yerlerle ilgili artan merak yeni okumaları ortaya çıkarabilir. Yine seyahatler, okuma eylemi için en uygun zamanlar olarak algılanmaktadır. Gezi ile okuma eylemi aynı anda meydana gelebilir. Sonuçta okuma-seyahat etme, sanıldığının aksine, birbirlerine çok yakın ve bağlantılı faaliyetlerdir. Bu nedenle edebiyat ve turizm alanlarındaki işbirliğini ve dönüşümü farklı açılardan açıklamaya yönelten "okur olarak turist" ya da "turist olarak okur" tanımlamaları üzerinde de durulmalıdır.

Öncelikle edebiyatın, yaşamın diğer sahaları gibi, turizm alanı için taşıdığı önem üzerinde durulmalıdır. Diğer bir ifadeyle tarihi yeniden yapılandıran, politikaya yön veren, sosyo-kültürel değişmeleri etkileyen edebiyatın ya da edebî eserlerin turizm kapsamında "tanıtım, reklam, teşvik, yeni turistleri biçimlendirilmesi, bireyin seyahate güdülenmesi, gezi güzergâhlarının belirlenmesi, dahası kültür turizminin oluşturulması ve geliştirilmesi" gibi işlevlerinin de olup olamayacağının tartışılması ve çözümlenmesi gereklidir. Bu öncelikle "edebiyat, insanların derin duygularıyla farklı boyutlarının ve yaşantılarının güzel ve etkileyici dilsel yaratılarla aktarılması" şeklindeki genel kalıbının terk edilmesine, okumanın turizmi de biçimlendiren kültürel ekonomik anlamlarının ve işlevlerinin, bilinenin dışında potansiyel etkilerinin var olduğunun kabul edilmesine bağlıdır. Genelde turizmin, edebiyatın tüketim bağlamıyla ilgili olarak ele alındığına da vurgu yapmak gereklidir.

Her okuma, turistik gezi gibi, yeni dünyaların, kültürlerin, insanların, yaşantıların ve konuların keşfidir. Sözcükleri okumakla görüntüleri, yaşantıları, sahneleri seyretmek/ deneyimlemek (ki bu da farklı bir okuma biçimidir) arasın-

da temelde bir aynılık vardır. Örneğin, "okumak ciddi iştir" kalıp yargısını benimseyenler pek hoşlanmasa da, gezmek ve okumak, genelde boş zaman değerlendirme etkinlikleri olarak algılanmaktadır. Yine bireyi zaman ve mekân sınırlamalarından kurtaran okumak ve gezmek faaliyetleri, birbirini tamamlayan etkinliklerdir. Çevrilen her sayfa ve görülen her manzara, bireyde yeni heyecan ve merakların doğmasına neden olur. Romandaki kurgu, görülen/deneyimlenen yaşam sahnesindeki kurgudan temelde farklı değildir. Gerçekte görülenlerin, deneyimlenenlerin ve duyumsananların etkileri/izlenimleri sonradan değerlendirilerek ve kurgulanarak sanat eserlerine (roman, heykel, resim vb.) dönüşmektedir. Bir edebî eserdeki kurgu da yaşamdaki kurgu belleğinden esinlenilerek yaratılmaktadır. Yazar ve şair, yaşamdaki kurgu belleğinin farkında olan, yeni ve özgün yaratılar için değerlendiren kişidir. Çok kere insanlar, tatildeyken ya da seyahat ederken okumaktadır. Gezme ve okuma eyleminde, belirli bir başlangıç, gelişme ve sonuç, dahası kurgu vardır. Her iki durumda da belirsizlik, bilinmezlik, rastlantılar, beklentiler, yeni kişi ve çevrelerle tanışmalar, bireysel algılama ve yorumlamalar, önemlidir. Bazen seyahat ile okuma eylemleri iç içe geçer. Tatil ve seyahat, bireyi okumaya yöneltebilir. Turizm, okuma için uygun zaman ve mekânları sunar. "Tatilde ne yapacaksın veya boş zamanlarında ne yaparsın?" sorularına genellikle "seyahate çıkarım ve okurum" cevapları verilmektedir. İlginç olan, seyahat ve okuma eyleminin boş zaman, dahası eğlence kapsamında değerlendirilmesidir. Keza ciddi olarak nitelenen kültürün, sanatın önemli bir alanı, gayri ciddi olarak tanımlanan eğlence bağlamında yaratılmaktadır. Bugün bilgisayar oyunları hızlı, kitap okumak da yavaş eğlence biçimi olarak nitelenmektedir. Turizm, bir bakıma okumayı eğlenceye dönüştürür. Diğer bir ifadeyle turizm, kitap okuma eylemini eğlenceye dönüştüren dinamiklerin başında gelmektedir. Diğer yandan turizme, gezilere, ciddiyet kazandıran bir yanıyla da bu okumalar ve daha sonrasında kaleme alınan edebî yazılardır. Bu bir aradalık, bir taraftan edebiyatı, diğer taraftan da turizmi geliştirir. Yazar, seyahat ederek yeni yaratıları için gerekli olan birikimi elde eder. Edebiyatçıların tamamına yakını, aynı zamanda usta ve tutkulu birer gezgindir. Her gezginde, deneyimlenenleri aktarmak arzusunun kışkırttığı, değişen oranlarda da olsa, yazarlık potansiyeli vardır. Gezi yazıları, romancılığa uzanan yolda önemli bir başlangıç veya kendini sınama merhalesidir. Bazen de usta romancılar, tıkandıklarında veya yeni eserlere yelken açmak için uzun seyahatlere çıkarlar ve o gezilerden elde ettiklerini gezi notları, yazıları, anılar şeklinde yayımlarlar. Sonuçta gezi de, yazın da belirsiz, yeni dünyalara yelken açmak, yeni maceraların peşinden koşmaktır. Bu kapsamda gezi yazıları, edebiyatı besleyen ve geliştiren bir türdür. Birey, seyahatlerle ve gezi yazılarıyla bir taraftan turiste diğer taraftan da okura dönüşür. Aynı şekilde garsız, terminalsiz, limansız, havaalansız, taşıtsız, yolculuksuz bir edebî eser yok gibidir.

Eski Ege medeniyetinden beri gezi yazılarına rastlanmaktadır. M.S. 448 yılında Atilla'ya gönderilen elçilik heyetinde bulunan tarihçi Priskos'un eseri, yine M.S. 568'de Göktürk devletine gönderilen elçilik heyetinde yer alan Kilikyalı Zemarkos'un tuttuğu gezi notları, İranlı şair Nasır Hüsrev'in Hicaz ve Mısır ile Doğu Anadolu'daki gezilerini anlattığı Sefername adlı kitabı, ilk dönem yapıtları olarak kabul edilmektedir. Arap seyyah İbni Batuta (Anadolu, Harezm, Maveraünnehir, Horasan), Venedikli tüccar Marko Polo (Yakın Doğu ve Orta Asya) ve Osmanlı gezgini Evliya Çelebi gibi seyyahların seyahatnameleri, Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'nin eseri gibi

sefaretnameler, yine Kâtip Çelebi'nin Cihannüma'sı gibi kültürel coğrafya kapsamındaki eserler bir yana bırakılırsa, edebiyatçıların önemli bir bölümü, gezi yazıları kaleme almıştır.

Dünya edebiyatının "W. Von Goethe, H.Heine, H. Hesse (Alman Edebiyatı), St. Zweig (Avusturya Edebiyatı), A. Camus, F. R. De Chateaubriand, A. Gide, G. De Maupassant (Fransız Edebiyatı), C. Nooteboom (Hollanda Edebiyatı), G.G. Byron, D. H. Lawrence, H. G. Wells (İngiliz Edebiyatı), C.J. Bruckhardt, M. Frisch (İsviçre Edebiyatı), C. Alvaro, G. Casti (İtalyan Edebiyatı), M. Basho (Japon Edebiyatı), A.A. Puşkin (Rus edebiyatı)" önemli şahsiyetleri, gezi yazıları kaleme almışlardır (Aytaç, 1994). Aynı şekilde Türk edebiyatının Divan edebiyatı dönemindeki seyahatnameler dışında, Batı tarzı edebiyatın gelişmesi sürecinde çeşitli gezi yazıları yazılmış ve yayımlanmıştır. Bu arada Seydi Ali Reis'in Miratü'l- Memalik (Hindistan, Afganistan, Buhara, Maveraünnehir, Edirne maceraları), adlı eserinin, Türkçe ilk gezi kitabı olduğu, pek çok kaynakta vurgulandığını belirtmekte yarar vardır. Yine Evliya Çelebi'nin 17. asır dünyasını (Dağıstan, Avusturya, Hicaz, Habeşistan, Musul, Bursa, İzmir, Trabzon vb.) yansıtan on ciltlik seyahatnamesinin, Türk kültür tarihinin temel kaynağı olduğu, ifade edilmelidir. Gezi yazılarının yaygınlaşmasında, Tanzimat dönemi ve sonrasındaki süreli yayınların (gazete ve dergiler) katkısı yadsınamaz. Bu tür yayınları çıkaranlar, gezi yazıları aracılığıyla kendi okur kitlelerini (gazete ve dergi okuru kitlesi) yaratırken yeni edebiyat geleneğinin, dolayısıyla da Batı tarzı gezi türünün tanınmasını, benimsenmesini ve yaygınlaşmasını sağlamışlardır.

Ahmet Mithat (Avrupa'da Bir Cevelan), Ali Bey (Seyahat Jurnali), Abdurrahman Efendi (Brezilya Seyahatnamesi), Cenap Şehabettin (Afak-ı Irak, Hac Yolunda, Avrupa Mektupları), Ahmet Haşim (Frankfurt Seyahatnamesi, Bize Göre/Bir Seyahati Notları), Falih Rıfkı Atay (Taymis Kıyıları, Tuna Kıyıları, Hind, Yolcu Defteri, Gezerek Gördüklerim, Bizim Akdeniz, Denizaşırı), Saik Sabri Duran (İstanbul'dan Anadolu'ya Şileple Yolculuk, Akdeniz'de Bir Yaz Gezintisi), Şükufe Nihal (Finlandiya), Sadri Ertem (Bir Vagon Penceresinden, Ankara- Bükreş), Reşat Nuri Güntekin (Tuna'dan Batı'ya, Anadolu Notları I- II), Hikmet Birand (Anadolu Manzaraları), Burhan Arpad (Gezi Günlüğü, Avusturya Günlüğü), Yaşar Nabi Nayır (Değişen Dünyamız/ Balkanlar ve Türklük), Memduh Şevket Esendal (Tahran Anıları ve Düşsel Yazılar), Ahmet Hamdi Tanpınar (Beş Şehir), Azra Erhat (Mavi Yolculuk, Mavi Anadolu), Haldun Taner (Düşsem Yollara Yollara), Melih Cevdet Anday (Sovyet Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan, Macaristan), Bedii Faik Akın (Sam Amcanın Evinde, Bir Garip Ada), Bedri Rahmi Eyüboğlu (Canım Anadolu), Yılmaz Çetiner (Şu Bizim Rumeli), Nevzat Üstün (Almanya Beyleri, Portekiz'in Bahçeleri), Nedim Gürsel (Bir Avuç Dünya, Toplu Gezi Yazıları/ 1977-1997, Sevgilim İstanbul, Pasifik Kıyısında, Seyir Defteri, Gemiler de Gitti), Nadir Paksoy (Gezgin Bir Hekimin Dünyası), Müge Aral (Deniz'in Gezi Günlüğü Malezya), Orhan Kural (Sefername 1 / Günümüz Yazarlarından Gezi Yazıları, Bir Gezginin Dünyası, Dünya Döndükçe İnsan Gezdikçe), Erdal Alova (Türk Yazınından Seçilmiş Gezi Yazıları / Piri Reis'ten Uğur Kökden'e), Nesteren Davutoğlu (Afrika Defteri- 2006), Onur İnal (Pera'dan Beyoğlu'na- 2006), Aziz Nesin (Dünya Kazan Ben Kepçe 1/Irak, Mısır- 2006), Tomris Uyar (Gündökümü 1, 2/ Bir Uyumsuzun Notları- 2005- 2006), O. Gönenç (Ege'ye Bıraktım Kendimi, Ege Kokan Öyküleri Bodrum'da Yeniden), Deniz Som (Gide Gide Anadolu, Dere Tepe Anadolu), Nazlı Eray (Beyoğlu'nda

Gezerim), Buket Uzuner (Şehir Romantiğinin Günlüğü, New York Seyir Defteri, Bir Siyah Saçlı Kadının Gezi Notları), Mina Urgan (Bir Dinazorun Gezileri), Enis Batur (Şehrenis), Ahmet Bican Ercilasun (Çin Günlüğü), Nevval Sevindi (Kent ve Kültür, Kültüre ve Aşka Bir Çağrıdır Yolculuk), Aydın Boysan (Dünyayı Severek 1, 2, Yollarda Dünyadan Gezi Yazıları, Uzaklardan Dünyadaki Gezi Yazıları), Tarık Minkari (Yetmişin Baharında, Hoş ya da Boş, İsrail ve Amerika Gezileri, Cerrah Çelebi'nin Maceraları), Işıl Özgentürk (Büyülü Bir Yolda), Füsun Önal (Gezdikçe), Füruzan (Balkan Yolcusu), Fikret Otyam (Gide Gide 1-2-3, Ha Bu Diyar Doğu'dan Gezi Notları), Attila İlhan (Abbas Yolcu), Atilla Dorsay (Bir Kıtadan Öbürüne Yaşam ve Ölüm Kentleri), Semih Günver (Tac Mahal Oteli, Anılar ve Öyküler), Tayfun Talipoğlu (Benim Yolum), Murat Özsoy (Turkuaz Günlüğü, Hindistan'dan Pakistan'a, Çin'den İran'a Bir Belgesel Filmin Öyküsü), Zeynep Oral (Uzakdoğum), Adalet Ağaoğlu (Yazsonu) ve "tembellik edip harflere sığındım" diyen karikatürist-yazar İzel Rosental (Yol Boyunca), Türk edebiyatının gezi türünde eser veren edebiyatçılarından bazılarıdır (Necatigil 1983 vb.).

Sadece yazılı edebiyat geleneği değil sözlü edebiyat geleneği de "gezen, gezgin bir edebiyattır". Âşık edebiyatı, hem temsilcileri hem de ürünleri seyahat eden sözlü edebiyat geleneğidir. Sözlü kültürde yaşayan halkın başka diyarlarla ilgili düşünce, hayal ve tutumlarının oluşmasında sözde sevgiliyi bulma gibi estetik bir nedene bağlanan âşık seyahatlerinin katkısı büyüktür. Öteki ülke, diyar, kent ve toplumlarla ilgili imgeler, imajlar, yorum ve değerlendirmelerle kabullerde, genellikle âşıkların etkisi aranmalıdır. "Yaban el ve gurbet" gibi, âşıklarca işlenen, belki de yaratılan kavramların, bugün dahi Türk insanının seyahat eylemini ve algılamalarını biçimlendirdiği görülmektedir. Âşıkların gezdikleri diyarlar hakkındaki deneyimleri ve yargıları, henüz yeterince seyahat etme olanağına sahip olmayan halkın çoğunluğu tarafından benimsenmiş. Bu durum, etkisini uzun süre korumuştur. Kente göçün başladığı 1950'li yıllara kadar, sözlü kültür toplumsal yaşamında geçerli olan yerleşim birimleriyle ilgili imge ve imajların önemli bir bölümü âşıklar tarafından yaratılmıştır. Daha sonra kente göç eden, ancak sözlü kültürde yaşamaya devam eden halkın zihninde bu imge ve imajlar etkili olmaya devam etmiştir. Diğer yandan sözlü kültürden ve dolayısıyla âşık edebiyatından beslenilerek art-zamanlı olarak yaratılan farklı bağlamlardaki ürünlerde (roman, öykü, sinema filmi, dizi, tiyatro eser, televizyon dizisi vb.) de bu etkinin izleri kolaylıkla belirlenebilmektedir. Yerelde yaşayan insanda seyahat fikrinin doğmasında ve güzergâhların belirlenmesinde edebî anlatım ve gösterimlerin dışında âşık anılarının da göz önünde tutulduğu görülür. Diğer yandan âşıkların hikâyelerinin tamamına yakını seyahatler (Leyla ile Mecnun, 1001 Gece Masalları, Köroğlu Kolları vb.) üzerine kurgulanmıştır. Seyahat, halk hikâyelerinin temel epizotlarından biridir. İcranın süresini uzatmak ve çekiciliğini artırmak için, bazen hikâyenin erkek kahramanlarının birden fazla seyahate çıkarıldığı belirlenmiştir. Seyahate çıkmak, sözel kültür aktörünün önemli bir kurgulama aracıdır. Seyahatsiz sözel anlatı, sıkıcı ve tatsızdır. Sözel kültür toplumu seyahat etme ve yeni maceralara atılma ihtiyacını, uzun süre âşık icralarında tatmin etmiştir. Sözlü kültür toplumundaki bireyin gerçek ya da sanal seyahat etme(radyo ve televizyon yayınları vb.) olanağına kavuşması, bir bakıma seyahat anılarını, anlatılarını pazarlayan âşıkların eski konumlarını kaybetmelerine neden olmuştur. Burada hac ve askerlik dışında yöresinin dışına çıkamayan insanların

oluşturduğu ve "çok gezenin çok okuyana" tercih edildiği orta dönem Türk sözlü kültür toplumunda seyahat edebilenlerin saygın bir statüye sahip oldukları hatırlanmalıdır. Aynı şekilde âşık kendi anlatısını oluştururken farklı diyarlarda rastladığı, kültür akışı içinde belirlediği, yabancı unsurlardan ve seyahatiyle ilgili izlenimlerinden de önemli oranda yararlanmaktadır. Bu durum sözlü kültür toplumlarındaki kültürel değişmeleri de açıklamaktadır. Âşık, bir taraftan kendi kültürel değerlerini ötekilere, ötekilere ait gelenek ve unsurları da kendi toplumuna taşıyarak, "kültürler arası kaynaştırıcı" (kültürel kaynaştırıcı) rolünü üstlenmiştir. Özetle sözel kültür insanının bilinçli ya da bilinçsiz seyahati, çok kere âşıklarca biçimlendirilmektedir. Âşık edebiyatı bağlamında seyahat, edebî yaratım, icra ve değişim dinamiğidir. Öteki diyarları "gurbet, yaban eller" kavramlarıyla olumsuzlayarak yitirmek istemediği meraklı/tüketici kitlesinin seyahat merakını kendi icralarıyla gidermeye çalışan âşık, dolaylı olarak da olsa, yereli seyahat konusunda teşvik etmiş olabilir. Âşık seyahati sırasında kendi ürünlerinin de dolaşımını ve tanınmasını sağlar. Sözlü kültürlerin birbirlerini tohumlamalarında, âşıkların önemli işlevleri bulunmaktadır. Bugün âşık anlatılarının özgün icraları tarihe karışmakla birlikte, yazılı kültür ürünlerinde, medya programlarında ve özellikle turistik mekânlardaki animasyon etkinliklerinde, biraz da dönüştürülerek dolaştırıldığı, dolayımlandığı ve yaşatıldığı görülmektedir. Benzer yorumlar ve çözümlemeler, sözlü kültürün ve edebiyatın diğer gelenekleri ve türleri için de gerçekleştirilebilir. Sonuç olarak gezme eylemi/seyahat ile sözlü kültür gelenekleri arasındaki ilişki, bilimsel çözümlemelerle ele alınmayı beklemektedir.

Seyahatnamelerin önemini, öncelikle tarihçiler tarafından kavranmıştır. Daha sonra edebiyat bilimcileri, bu türün önemini fark etmişlerdir. Çok kere gerçek ile hayalin iç içe geçtiği, okunduğunda görme, gezme isteği uyandıran bu eserler, edebiyatın en sevilen ve tutulan türünü meydana getirmektedir. Harita ve kılavuz eksikliğinde ya da yetersizliğinde bu tür ürünler, temel başvuru kaynaklarıdır. Bazen usta işi gezi yazılarını okuyan kişi, gezmiş kadar zevk alabilir. Ahmet Haşim "Seyahatname okumanın tadını öteden beri bilirim. Bütün çocukluğum onları okumakla geçti… Afrika ve Amerika seyahatnamelerinin masum ve namuslu üslubundan aldığım tadı bana pek az edebiyat eseri verebilmiştir", derken bu türün çekiciliğini vurgulamıştır. Görmesini bilenlerin, ayrıntıları yakalayabilenlerin kaleminden çıkan bu türden eserlerde, her türlü görsel, sözlü, yazılı veri değerlendirilmektedir. Elde ettiği bilgi ve gözlemleri edebî üslupla yorumlayarak sunan bir yazar, amacına ulaşmış demektir. Gezi yazıları, edebiyatçılar tarafından yazılabildiği gibi, farklı mesleklere mensup kişilerce de kaleme alınabilmektedir. Envanter ya da tanıtım broşürlüğünden edebî eser niteliğine geçiş, yazarın becerisine bağlıdır. Bazen gezi yazıları, anı türüne yaklaşabilir. Mektuplar, günlükler, günü gününe tutulan notlar, bu türden eserlerin altyapısını oluşturur. Çoğunluğun gezip göremeyeceği yerler, bu tür eserlerle okura canlı, çekici, estetik ve yerine göre de gerçekçi bir şekilde aktarılır. İlginç olaylar, yaşantılar, deneyimler, manzaralar ve insanlar, gezi yazılarını çekici hale getirir. Görülenlerin renkli bir biçimde aktarılmasının yanında ilgili toplumun ve insanların iç dünyaları hakkında da sürükleyici ve etkileyici ifadelerle bilgi verilir. Betimlemeler, gezi yazılarının esasını oluşturur. Gezi yazılarında gözlem ve bilgiler, izlenim ve yorumlarla harmanlanarak sunulur.

İlk dönemden beri edebiyat eğitimi de alan tarihçiler (müverrihler), seyahat türünün ilk temsilcileri olarak kabul

edilmektedir. Tarihi, kültürel, doğal özgünlükleri güncel gelişmelerle dönüştürerek işleyen gezi yazıları, yurt içi ve dışını konu alan eserler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrıma karşılık, gözlem-inceleme-yazma becerisinin eseri gezi yazılarından oluşan kitaplar, her iki kümeyi de içerebilmektedir. Ancak Türkiye'de Anadolu gezileri, müstakil yayınlarla okura sunulmaktadır. "Anı/hatıra, röportaj, gezi-inceleme, seyahatname, sefaretname, gezi notları, mektuplar, gezi günlükleri", hem edebiyat, hem de turizm ile kültürel coğrafya başlıkları altında değerlendirilmektedir. Bugün gezi türünün kapsamı, matbu yayınların yanında, radyo, televizyon ve internet bağlamlarında sıklıkla rastlanmaya başlayan "gezgin programları"yla genişletilmiştir. Sözlü icralardan, gazete, dergilerdeki dizi yazılara ve oradan da kitap sayfalarına aktarılan gezi anlatıları, işitsel, görsel-işitsel ve sanal kitle iletişim bağlamının ilgi çekici ürünlerine dönüştürülmektedir. Hatta bazı post-modern seyyahlar, sanal âlemde açtıkları sitelerle gezi deneyimlerini meraklılarıyla paylaşma yolunu seçmektedir (www.geziyazilari.net vb.). Aynı sitelerde sunulanlar hakkındaki görüşlerin yanında, başkalarının gezi yazılarına da yer verilmektedir. Sözel ve yazılı metinler, sanal ve dijital metinlere, dahası görsel-işitsel metinlere dönüşmektedir. Edebî bir tür olarak gezi yazıları hakkındaki yerleşik algılamaları, kabulleri ve araştırma yöntemlerini farklılaştıran sözü edilen değişimde, ulaşım ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler etkili olmaktadır. Gezi yazılarındaki rahat, konuşma diline yakın, samimi, mizahi, renkli üslup, biraz dönüştürülse de, son dönem işitsel, görsel-işitsel medya aktörleri tarafından sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bu tür programların gezi yazılarıyla ilişkisi yeterince araştırılmamıştır. Edebî bir tür olarak gezi yazılarının görsel-işitsel metinlere dönüşmesinin, gezi edebiyatı ve yayınları üzerindeki etkileri de henüz tartışılmamıştır. Okumanın ötelendiği elektronik-sanal-dijital- görsel kültür çağında, gezi yazılarını okumak yerine televizyondaki gezi programlarını seyretmenin yeğlenip yeğlenmediği, henüz sorgulanmamıştır. Bu tür çözümlemeler, öncelikle kültür ekonomisi kapsamındaki değişim ve eğilimlerin belirlenmesini, dahası gelecekle ilgili öngörü ve planlamaların yapılmasını sağlayacaktır. Bütün bunların edebiyat alanını da değiştireceği açıktır. Burada, gezi yazılarının edebiyat ile medya arasında bir ara alan olduğuna ve her iki alanı birbirine yaklaştırdığına, alanlar arası alışverişleri ve işbirliğini artırdığına da işaret edilmelidir. Gezi yazınının, genel anlamda edebiyat ve medya sahalarındaki geçişleri kolaylaştırma işlevini de üstlendiği ileri sürülebilir.

Okunan bir kitap, bir seyahate neden olabilir ya da gezi için esin kaynağı oluşturabilir, okuru harekete geçirebilir, diğer bir ifadeyle okuru, turiste dönüştürebilir. Edebiyatın, birey ve toplumun turizme yöneltilmesinde doğrudan ve dolaylı işlevleri bulunmaktadır. Değişik güzergâh, deneyim, yaşantı, bağlam seçenekleri sunan, ancak gezi türü içinde değerlendirilmeyen edebî eserler de turizm açısından da önemli kaynaklar, rehberler olarak nitelendirilebilir. Bireyin nereye, ne zaman ve niçin, hangi yaşantıları ve sahneleri deneyimleyeceğini, okunan bu türden kitaplar belirlemektedir. Okunan kitaplar, farklı diyarlara yelken açtırırken, satırlar arasına sıkıştırılanlara (yer, etkinlik, yol vb.) karşı bir merak uyandırır. Örneğin Namık Kemal'in Vatan Yahut Silistre adlı eseri, bugün dahi okurun kafasında Silistre'ye karşı bir ilginin uyanmasına neden olmaktadır. Özetle okumayana karşı okuyanın turiste dönüşmesi, çok daha hızlı ve kolay gerçekleşmektedir. Diğer yandan kişiler gezi yazıları sayesinde çok yönlü eserlere ilgi duyan sıkı okurlara dönüştürülmektedir.

Genelde kültür ve sanat kapsamın-

da değerlendirilen edebiyat, kültürel imge araştırmalarının, dolayısıyla bu imgelerden beslenerek oluşturulan ve işletilen kültür turizminin ve ekonomisinin de temel kaynaklarından biri olarak kabul edilmelidir. Diğer sanatçılar gibi, yazar ve şairler de birer imge yaratıcılarıdır. Kentsel ve ulusal imgelerin ve imajların yaratılmasında, öncelikle ilgili kent ve ülkenin tutkunları olan yazar ve şairler, gönüllü olmaktadırlar. Kafka Prag için, Hugo Paris için, Dickens Londra için, Yahya Kemal ve Orhan Veli de İstanbul için kültürel imge yaratımını üstlenmişlerdir. Sözlü ve yazılı edebiyat geleneklerinin temsilcilerinin belirginleştirdikleri ve yarattıkları imgelerle bir kent imaj ve kimlik kazanmaktadır (Önder 1995 vb.). Onlar kentlere yeni dokular, kokular, renkler, tatlar, yaşantılar, sahneler ve anlamlar kazandırırlar, kentleri bina yığınları olmaktan çıkarıp yaşayan, soluk alıp veren kahramanlara dönüştürürler. Yazar ve şairler, sıradan insanın algılayamadıklarını duyumsayarak ve aktararak, duyumsatarak kentlere hayat verirler. Çağdaş turizm aktörleri de bu tür yaratıcılardan ve eserlerinden beslenerek alanlarını geliştirmektedirler. Turizme yön veren imgeler ve planlamalar öncelikle edebiyatçıların da içinde bulunduğu kültür yaratıcılarının oluşturdukları tarihî, sosyo-kültürel bellekten yararlanılarak yaratılmaktadır. Turizm sahasının kültür tasarımcıları için bu bellek, tükenmez bir imge hazinesidir. Diğer yandan farklı türden yorumlara her zaman açık olan "yeniden yaratılan görüntü" olarak tanımlanan imgelerin, hem edebiyatın, hem de turizmin temelini oluşturduğu unutulmamalıdır. Sonuçta okur ve turist, genelde gerçekliğe değil, kendini gerçeklikten kurtaran kurgulanmışa ilgi duyar.

Turizm ve edebiyat, aynı kültürel ekolojide yer alır. Dahası aynı kültürel ekolojinin farklı, ancak birbiriyle ilişkili dinamikleridir. Beslenilen ve değerlendirilen, öncelikle kültürel çevre ve dolayısıyla belleklerdir. Seyahat eden de, yazan da temelde aynı kaynaktan beslenir. Farklılık ve özgünlük, turizmin de edebiyatın da temel hedefi olduğundan, ulusal ve yöresel hazinelerin ve belleklerin peşinden koşulması, doğaldır. Bir bakıma okuma ve gezme eylemleri, aynı belleğin farklı türden işlenmesi ve deneylenmesinden ibarettir.

Edebî eserlerin turistlerin beklentilerini, daha genel bir ifadeyle turizm tüketimini, talebini ve dolayısıyla arzını şekillendirmektedir. Bireyin karar verme sürecinde (gidilecek yer ve orada deneyimleneceklerin belirlenmesinde) bazen farklı zamanlarda okunmuş bir edebî eser etkili olabilir. Yerler hakkındaki bireyin önyargıları, sempatileri ve eğilimleri okunan bir romandan kaynaklanabilir. Edebiyat eserlerinin etkisi, süreklidir. Eser okunduktan sonra, eserle ilgili kültürel tüketim süreci sona ermemektedir. Arkadaşlar arası tartışmalar, kitap üzerindeki eleştiriler, etkilenme paylaşımları, önemli bölümlerin veya izlenimlerin aktarımları, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan anımsamalar gibi olgular, edebî eserin etkisine süreklilik kazandırır. Bu yüzden de herhangi bir edebî eser, turistik açıdan yönlendiriciliğini ve belirleyiciliğini uzun süre kaybetmeyebilir. Yine bu etkilenim, daha önce de ifade edildiği gibi, bireyin şartlarının uygun hale gelmesine de bağlı olarak, uzak art zamanlı bir şekilde gerçekleşebilir.

Turizmin tanıtım ve pazarlama süreçlerinde kullanılan araç ve yöntemlerde edebiyatın sunduğu olanaklardan da yararlanılmaktadır. Turistik broşürlerde, yayınlarda, posterlerde, reklamlarda, gösterilerde, genelde doğal ve tarihî eserlere odaklanıldığından, dilsel unsurlara ya hiç yer verilmemiş ya da birkaç kuru ifadeyle yetinilmiştir. Doğal olarak sanat, kültür ve edebiyat belleği de bu tür ürün ve faaliyetlerde fazla değerlendirilmemiştir. Turistik tanıtım ve

pazarlama kapsamındaki ürün ve uygulamalarda kullanılan ya da kullanılması gereken dil ve ifadenin önemi, yeni yeni fark edilmeye başlanmıştır. Bu nedenle son dönemde bu tür ürün ve uygulamalarda turizme uyarlanmış edebî ifadelerden daha yoğun ve etkili bir şekilde yararlanıldığı belirlenmiştir. Marka yaratımı ve reklamcılık alanlarında dil ve söylemin gücünün anlaşılması da, bu türden uygulamaları gerçekleştirenleri cesaretlendirmektedir.

Karşılaştırmalı edebiyat araştırmaları kapsamında gönüllü, moda veya zorunlu olarak yapılan seyahatlerin bereketli bir edebiyatın ortaya çıkmasını sağladığı kabul edilmektedir. Yeni duyum, hayal ve kurgularla, eklemelerle zenginleştirilen sözlü anlatıların, gezi günlüklerinin, mektupların, seyahat notlarının, övgü ve yergilerin, edebiyatı zenginleştirdiğinden söz edilmektedir. Bu tür ürünler, envanter basitliği ile edebiyata soluk veren, J. Ehrard'ın *Michelet Fransa'da* gibi, temel eser ihtişamı arasında değerlendirilmektedir. Bazen de, *İsveç'teki Gezginler* (G.R. de Beer/ 1949) gibi, monografi olmaktan çıkıp repertuar veya inceleme niteliğini taşıyanlar da bulunmaktadır. Bu türden eserlerde yazarların genellikle taşra kentlerine, sit alanlarına, önemli şehirlere (Paris, Floransa, Roma, Napoli, Venedik, Weimar gibi), salonlara, üniversitelere, kahvelere, basımevlerine, akademilere odaklanarak buralarla ilgili gerçek efsaneler meydana getirdikleri belirtilmiştir. Yazarlar çok kere, kendi ülkeleriyle ilgili yazılarında daha romantik ve yaratıcı üslup sergilemişlerdir (Rousseau ve Pichois 1994: 58- 59; seyahat-edebiyat ilişkisiyle ilgili diğer veriler hk. bkz. 60-94).

Seyahatler ilk dönemlerde yakın mesafelerle sınırlı iken, özellikle ulaşım ve iletişim alanlarındaki gelişmelerle uzak diyarlar da gezginlerin düşlerini süslemeye başlamıştır. Amerika ve Uzak Doğu'nun Batılılar tarafından keşfi, edebiyat alanını da kökünden değiştirmiştir. İlk dönemde maceracıların, tüccarların, yöneticilerin, askerlerin, misyonerlerin ve bilim adamlarının sunduklarıyla edebiyatı dönüştürmeye çalışan yazar ve şairler, bir süre sonra bu coğrafyaları ziyaret etmeye başlamışlardır. Bu seyahatler sonucunda Batı edebiyatlarına yeni imgeler ve temalar kazandırılmıştır. La Fontaine'in kırlangıcı gibi, edebiyatçılar seyahatlerinden ağız sulandırıcı öykülerle dönmüşlerdir. Böylelikle tek/ Batı merkezli medeniyet anlayışı, edebiyat çevrelerindeki, dolayısıyla eserlerindeki hâkimiyetini yitirmiştir. Büyük İskender'in seferleri, Marko Polo'nun seyahati, İpek Yolu ticareti, Haçlı Seferleri gibi çeşitli olgularla tanınan Doğu ve Uzak Doğu, Batılı yazar ve şairlerin zihinlerinde, hayal dünyalarında "egzotik Doğu" imgesinin yaratılmasına neden olmuştur. Bu oluşumda özellikle Doğu'dan aktarılan Binbir Gece Masalları türünden eserlerin etkisi büyüktür. Böylelikle yeni fikirler, kavramlar, imgeler, sahneler, yorumlar, algılamalar, Batı edebiyatına kazandırılmıştır. Örneğin, Bhagavad-Gîtâ adlı Sanskritçe metinle başlayan çeviri çalışmalarıyla Batı, otantik Hind dünyasıyla tanışmıştır. Bir süre sonra Batılı edebiyat çevrelerinde "yüce romantizm, Doğu'da aranmalıdır" fikri, savunulmaya başlanmıştır. Herder, Goethe, Schopenhauer, Lamartine, Hugo, Lamennais gibi Batılı yazarlar, bu değişmelerden etkilenmişlerdir. Kısa süre içinde egzotik Doğu da tüketilmiş, keşfedilmemiş yer kalmadığı için özgünlük yerin altında, denizde ve uzayda aranmaya başlanmıştır (Rousseau ve Pichois 1994: 58-62 vd.).

Farklı diyarlara yelken açan edebiyatçılar, bir taraftan kendi edebiyat geleneklerini farklı toplumlara tanıtmışlar, diğer taraftan da gidilen ülkelerin kültürel ve dolayısıyla edebî belleklerini kendi ülkelerine aktarmışlardır. Bir

bakıma, edebiyat gelenekleri arasında tohumlama işlevini üstlenen bu gezgin şair ve yazarlar, dünya edebiyatının da gelişmesini sağlamışlardır. Seyahatlerin altın çağı, 16 ve 17.asırlarda Avrupalı hümanist kültür aktörleri (Montaigne, Mainard, Scarron vb.) için Roma, kutsal edebî bir kenttir. Ressamlar da Médicis'i merkez kabul etmişlerdir. Antik dünyanın merkezi kabul edilen İtalya, sonraki dönemlerde de sanat ve edebiyat adamlarını çekmeye devam etmiştir. 18.asır İngiltere üniversite sisteminde yapılması zorunlu olan, Fransa, İsviçre, İspanya ve Portekiz'i kapsayan ve aylarca süren "büyük turların(Grand Tours)" güzergâhında mutlaka İtalya'ya yer verilmiştir. "Wanderlust"a kendini kaptıran Goethe, İtalya'da klasizmin erdemlerini keşfetmiştir. Stendhal ise kendisine "Milanes" denmesinden gurur duymuştur. 18.asırda Avrupa'nın en önemli cazibe merkezi, Paris'tir. Bu dönemde Paris'in salonları farklı ülkelerden gelen konuklarla dolar. Grimm ve Galiani gibileri de Paris'e yerleşir. Aynı dönemde Fransız sanat ve edebiyat adamlarının ülkelerinden ayrılarak farklı diyarlara gitmeleri ise dikkat çekici bir durumdur. Örneğin Voltaire İngiltere'ye, Montesquieu İngiltere ve İtalya'ya, Diderot Rusya'ya, Rousseau da Cenova'ya seyahat eder. 19.asırda Batılı seyyahların hareket alanı genişlemiştir. Rusya, Fas ve Akdeniz, Batılı yazar ve şailerin yeni ziyaret alanları haline gelmiştir. Chateaubriand, Lamartine, Nerval ve Flaubert, günlerce süren Akdeniz gezilerine katılırlar. Musset, Wagner, Thomas Mann, Venedik'ten çıkmaz. Bu arada, yabancı konuklar da Batılı kültür ve edebiyat merkezlerini daha fazla ziyaret etmeye başlarlar. Örneğin Rus edebiyatının önemli şahsiyetlerinden Tolstoy ve Turgenyev, Paris'te yaşamaktan dolayı oldukça mutludurlar. Hayalî mekânların gezgini Andersen, Avrupa içinde pek çok yeri görmeyi ihmal etmez. Rousseau ve Pichois'in ifadesiyle 18. ve 19.asırlarda "kendisini başkalarının yanındayken evindeymiş, evindeyken de gurbetteymiş gibi hisseden" yeni bir gezginci tipi ortaya çıkmıştır. Pek çok yazar ve şair, bu kümede değerlendirilmiştir (Rousseau ve Pichois 1994: 58-66). 20.asırda ise ulaşımın kolaylaşmasıyla dünyanın gezilmedik, görülmedik, el değmedik yeri kalmamıştır. Artık Malraux'yu Çin'de, Gide'i da Kongo'da görmek mümkündür. Diğer yandan her dönemde siyasî, dinî ve idarî nedenlerle dünyanın farklı coğrafyalarında yaşamak zorunda bırakılan edebiyatçıların yaşantılarını eserlerinde yansıttıklarını ve bu eserleriyle ödüller (Nobel Edebiyat Ödülü dâhil) kazandıklarını belirtmekte yarar vardır. Zorunlu da olsa seyahat, edebiyatı geliştirmeye devam etmiştir.

Kent ve yazar/şair ilişkisinin, disiplinler arası yaklaşımlarla çözümlenmesi gerekmektedir Nobel edebiyat ödülünü kazananların eserlerinde farklı dünyaların birleştirilerek yeni sentezlerin yaratıldığı kentlere vurgu yapıldığı görülür. Yazarlar yaşadıkları kentleri, küresel ölçekte çekicilik kazandıracak yaratılarıyla imge hazinelerine dönüştürürler. Bu süreçte yazarın niyeti ve yeteneği, kent ve ülke imajlarının biçimlendirilmesinde öne çıkar. Yaratıcı eserler kenti büyülü mekânlara, kötü eserler de büyülü bir kenti, sıradan bina yığınlarına dönüştürürler. Yazar ve şairler kente/ mekâna yeni boyutlar kazandırırlar. Dilerse yazar, şair, kötü imaja sahip bir kenti ya da ülkeyi, dünyanın en güzel, çekici mekânı haline getirebilir. Edebiyatçı yaratıcı kurgulama adlı süreçte, farklı kent ve ülkelere ait imgeleri kendi yaşadığı coğrafyaya uygun olarak dönüştürebilir. Gerçek mekânlara, fantastik unsur ve yöntemlerle daha derin anlamlar kazandırılabilir. Her yazar, kentini ve ülkesini kendi gözünden yorumlar. Bu da ilgili coğrafyaya farklı boyutlar kazandırır. Turizmde, ulusal ve küresel ölçekte, etkisi uzun süren "moda ülke ve kentlerin

yaratılmasında" şair ve yazarların payı büyüktür. Burada asıl olan yazar ve şairlerin özgün yaratılarının turistik ürün ve uygulamalar kapsamında değerlendirilmesidir. İstanbul, Ankara, İzmir ve diğer Anadolu kentlerinin turistik amaçlı imge belleğinin oluşturulmasında edebiyatçıların katkıları, henüz yeterince incelenmiş değildir. Ulusal ve kentsel turizm ve özellikle kültür turizmi politikalarının geliştirilmesinde edebiyatçıların işlevleri yeniden sorgulanmalıdır. Keza kültür turizmi temalı tanıtım etkinliklerinin yiyecek ve içecek sunumları ile geleneğin post-modern ve kötü taklidi olan otantizm kapsamındaki müzik-dans gösterilerine indirgenerek panayıra dönüştürülmesi, özellikle edebiyatçıların bu kapsamda ötelenmesi, bilimsel ve akılcı bir yaklaşım değildir. Edebiyatçılar, "otantiklik" peşindeki turizmcilere, özgün gelenek ve ürünler sunabilirler. Diğer yandan geleneğin değişmeyle var olduğunu savunan yazar ve şairlerle turizmciler işbirliği yapabilirler.

Bir fıkra tipi olan Nasreddin Hoca'nın, Türk tasavvuf edebiyatının zirvesi Mevlana'nın, Karacaoğlan'ın, Yunus Emre'nin ait oldukları ya da özdeşleştirildikleri kentlerin turizmine katkıları yadsınamaz. Mevlana'sız bir Konya, Nasreddin Hoca'sız Akşehir düşünülemez. Bu gibi edebî şahsiyetlerin, asırlardır ilgili kentlerde yaşayan insanları kültürel ekonomik açıdan beslemeye devam ettiği genelde göz ardı edilmektedir. Bu şahsiyetler, ilgili kentlerin ve ülkelerin ana imgeleri haline gelmiştir. Bu nedenledir ki, Yunus Emre'nin Anadolu'nun pek çok yerinde makam mezarı bulunmaktadır. Çoğunluğu edebiyat sahasında yetişen bu zirve şahsiyetlerle ilgili olarak yürütülen dolaylı olarak coğrafi tescil faaliyetlerinin, kültür turizminin gelişmesiyle daha da artacağı söylenebilir (Özdemir 2008).

Tarih yazımını edebiyattan farklılaştıran özelliklerin başında, kurgusal yaratıcılık gelmektedir. Bazı tarihî eserlerin de kurgudan ibaret olduğu ileri sürülebilir. Ancak belgelerle yaratılan bulanık tarih atlasının eksik bölümlerinin sözlü kültür ve edebiyat eserlerinden elde edilen verilerle tamamlandığı, netleştirildiği de bir gerçektir. Burada bazı tarihçilere ait eserlerin, edebî niteliğe de sahip oldukları belirtilmelidir. Sonuçta tarihçinin kuru anlatılarına karşılık edebiyatçının içten, hayallerle bezeli, özgün betimlemelerden oluşan üslubu, turizm açısından daha çekicidir. Bu nedenle başarılı rehberler, tarih ile edebiyat üslubunu birleştiren bir anlatım tarzını tercih ederler. Rehberlerin eğitimlerinde bu tür konulara da dikkat edilmesinde yarar vardır. Özellikle sözlü ve yazılı edebiyat belleği konusunda rehberlerin bilinçlendirilmesi, turistik faaliyetlerdeki verimliliği ve etkinliği artıracaktır. Nitekim 2005 tarihli Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Profesyonel Turist Rehberliği Yönetmeliği'ne göre rehber yetiştirmek amacıyla açılan kurslarda verilecek dersler arasında "edebiyat" konusuna da yer verildiği belirlenmiştir. Ancak bu konudaki seminer ve konferanslar dikkate alındığında, bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde dile getirilen bilinç oluşumu için yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Seyahatler sırasında oluşturulan kültür, sanat ve edebiyat çevreleri, toplulukları, Batı medeniyetinin temel ürün ve yaklaşımlarının geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Bu çevreler, çeşitli davetlerle farklı görüşlerin sahiplerini tanıma uyanıklığını göstermişlerdir. Üniversiteler ve akademiler, bu oluşumların temel mekânları oldular. Yine basım ve yayıncılık alanında faaliyet gösterenler arasında önemli edebî şahsiyetlerin de bulunduğu görülür. Örneğin Venedik'in Les Aldes bölgesinde musahhihlik yapan Rotterdam'lı Erasmus ile daha serbest hareket edebildikleri

için Hollanda'da yayıncılıkla uğraşan Voltaire ve Rousseau, bu tür gezginci kültür adamlarındandır. Floransa'daki Vieusseux Edebiyat Kulübü, liberal Fransızlarla İngilizleri bir araya getirmiştir. Paris Milli Kütüphanesi gibi kütüphaneler de Avrupalı gezgin kültür ve edebiyat adamlarının karşılaştıkları temel mekânlardandır. Bunun yanı sıra tiyatrolar, operalar, konser salonları da gezgin kumpanyaların ve dolayısıyla sanat ve edebiyatçıların uğrak yerlerindendir. Örneğin 17.asır Almanya'sında Fransız toplulukları klasik tiyatroyu canlandırmaya, İngiliz tiyatro toplulukları da Shakespeare'in eserlerini tanıtmaya çalışıyorlardı (Rousseau ve Pichois 1994: 62-66). Benzer bir durum 19.asır İstanbul'unda yaşanmıştır. Nitekim bu asırda pek çok yabancı tiyatro kumpanyası İstanbul ve Osmanlı Devleti'nin diğer önemli şehirlerinde (İzmir, Bursa vb.) çeşitli gösteriler sahnelemişlerdir.

Basılı edebiyat eserlerini özgün ya da çeviri/uyarlama şeklinde Avrupa'da dolaşımı, edebiyatın farklı bir boyutunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, gezen yazar veya sanatçı değil, eserlerdir. Nitekim bugün, önce eserler, daha sonra da yazarları dolaşmaktadır (Yağcı 1999 vb.). Bu kapsamda Fransız edebiyatı, dünyanın en gezgin edebiyat geleneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Fransız edebiyatı, hem gezen, hem de gezdiren bir edebiyat geleneği olarak dikkat çekmiştir. Türkiye'de olduğu gibi, bu dolaşım ilk dönemde, genellikle tefrikalar yoluyla gerçekleşmiştir. Bazen bu süreçte aracı diller, aktarıcı işlev üstlenmiştir. Örneğin Uzak Doğu edebiyatı geleneklerine ait eserlerin Fransa'da tanınması, öncelikle İngilizce nüshalardan yapılan çevirilerle gerçekleşmiştir. Söz konusu aktarımda antolojiler, seçkiler ve rehber kitaplar da etkili olmuştur. Edebiyat eserlerinin seyahatlerinde 18.asrın yarısından beri (Fransa'da ilk edebî süreli yayın 1754 yılında yayımlanmaya başlamıştır) medya (önce basın daha sonra radyo, sinema, televizyon ve internet) önemli bir araç durumundadır. Özellikle yazılı medya ile medya arasındaki ilişki oldukça gelişmiştir (Rousseau ve Pichois 1994: 66-78). Bu nedenle Türk toplumundaki Batı etkisindeki edebiyat geleneği düşünüldüğünde, edebiyatın gazetede doğduğu, geliştiği, yayıldığı ile gazeteciliğin edebiyatla var olduğu ve kökleştiği şeklindeki görüşlerin ileri sürülmesi, pek de yadırganmamaktadır (Özdemir 2008). Basın ve edebiyat alanlarındaki dil, üslup ve imge gelişiminde ve dönüşümünde sözü edilen etkileşimin katkısı büyüktür. Türk toplumunun son bir buçuk asrı dikkate alındığında edebiyat-medya (daha çok yazılı medya) işbirliği ve etkileşimi, toplumsal değişmelerin de temel kaynağıdır. Son dönemde bu ikiliye turizm de eklenmiştir. Edebiyat ve medya alanındaki yaratıcılık ve özgünlüğün ön şartının gezme/ seyahat olduğu, daha da belirginleşmiştir. Gazeteci bir yanıyla edebiyatçı, diğer yanıyla da bir gezgindir. Dünyayı en fazla gezenlerin başında medya mensupları gelmektedir. Bu nedenle gezilenlerin, görülenlerin ve deneyimlenenlerin paylaşılması arzusu gazetecileri (medya alanında çalışanları), edebiyata yöneltir. Kent tutkunlarının önemli bir bölümü gazetecilerdir. Özetle medya, bir bakıma edebiyat-turizm ilişkisi ve etkileşimi için gerekli olan uygun bağlamı yaratırken var ve etkili olmaktadır.

Edebiyat eserlerinin farklı ülkelerde dolaşımının kolaylaşmasıyla birlikte yazar, şair ve okur kitlesi değişmeye başlamıştır. Nitekim "kimse kendi memleketinde peygamber olmamıştır" ilkesini doğrularcasına kısa öykülerini İngiltere, Almanya ve Rusya'da yazan Maupassant'ın hayranlarının büyük bir bölümünü Amerikalılar oluşturuyordu. Aynı şekilde Aziz Nesin'in eserleri, Rusya'da Türkiye'den daha fazla kişi tarafından okunmaktadır. Taklit, ede-

bî yaratıcılık faaliyeti sırasında kendini hissettirir. Sonuçta okunan her şey yaratıcıda izler bırakır, bu izlerin yeni özgün eserlerin yaratılmasında etkili olması muhtemeldir. Etkileşim, gelenekler ve sanatçılar arasında kaçınılmaz bir durum olarak değerlendirilmektedir. Edebiyat geleneklerinin gelişiminde farklı edebî geleneklerle etkileşimin payı büyüktür. Sonuç olarak, edebiyat eserlerinin dünya ölçeğinde dolaşımını ve paylaşımını kolaylaştıran uygulama ve araçlar, önemlidir. Bu araçların başında da kitle iletişim araçları gelmektedir.

Edebiyat eserlerinin seyahati, aynı zamanda ben ve öteki (Türk milleti, Alman tipi vb.) ile ilgili imgelerin ve imajların dolaşımı anlamına da gelmektedir. Bu durum turizm kapsamındaki seçeneklerin belirlenmesinde etkili olabilmektedir. Turistler, bazı maceraperestler dışında, genellikle okuduklarından hareketle olumlu öteki olarak değerlendirildikleri ülkelere gitmektedirler. Diğer bir ifadeyle olumlu imaj ve kamuoyunun yaratılmasında ve bunların turizm alanındaki gibi, yararlı dönütlerinin elde edilmesinde, edebiyat kapsamındaki yapıtların da çok önemli işlevleri bulunmaktadır.

Ulaşım, bilişim ve özellikle yayıncılık alanındaki gelişmeler sayesinde yerel ve ulusal edebiyat geleneklerinin küresel ölçekte tüketimi kolaylaşmıştır. Böylelikle yaratıcılar açısından kendi geleneğiyle sınırlı kalmaktan kurtulunmuş ve küresel kullanıma açık bir dünya edebiyat imgeleri veri tabanı ya da veri/imge bankası meydana getirilmiştir. Özellikle kitle iletişimi alanındaki gelişmelerin de katkısıyla yazar ve şairlerin etkilenim bağlamı genişlemiştir. Edebiyat gelenekleri arasındaki alışverişler, geçmişte hayal dahi edilemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Sanal dünyadaki küresel nitelik taşıyan edebiyat çevreleri, yeni betimlemelerin, imgelerin, yorumların, yaklaşımların ve akımların çıkmasına neden olmaktadır. Sanal edebiyat eleştirmenliği, yayıncılığı ve kütüphaneciliği gibi olguların belirgin ve etkin hale gelmesi, sözü edilen gelişmelerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur.

Edebiyat ile turizm arasındaki ilişki veya etkileşim, neden-sonuç ilişkisi, genellikle belirsiz, çok kere de ardıl zamanlı olarak belirlenebilmektedir. Aynı şekilde okurun turiste dönüşümü de, çok karmaşık ve çok türlü bir nitelik arz etmektedir. Yine edebiyat eserlerinden hareketle okurun turistik eğilimlere sahip olmasında ne gibi unsurların etkili olduğu henüz yeterince çözümlenmiş değildir. Edebî eserler, turistik yerler ve deneyimler deposu olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı veya değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, güvenirliliği ve geçerliliği olan araştırmalarla henüz yetkin bir şekilde ortaya konulamamıştır. Buna karşılık kurgusal sunumların, insanlar, toplumlar, mekânlar, kentler ve ülkelerle ilgili imajların ve hayallerin okurun zihninde oluşturulmasına neden olduğu, araştırmacılar arasında genel kabul görmektedir (Andersen ve Robinson, 2002: 40). Aynı şekilde bu tür edebî eserler, dünya kültür akışının da önemli araçlarıdır. Diğer bir ifadeyle herhangi bir ülkede yaratılan edebî eser, kolaylıkla farklı kültürlere aktarılabilmektedir.

Tartışılması gereken bir diğer konu da, edebî eserlerin turizm başta olmak üzere farklı alanların amaçlarına yönelik olarak oluşturulması veya dönüştürülmesidir. Pek istendik bir durum olmasa da, bazen edebiyat eserlerinin idarî, siyasî ve ideolojik hedefler doğrultusunda yazıldığı ya da değiştirildiği görülmüştür. "Güdümlü edebiyat" terimi, bu olguyu açıklamak için kullanılmaktadır. Edebiyatın turizme hizmet edecek şekilde doğrudan veya dolaylı olarak yönlendirilmesi, söz konusudur. Dünyanın pek çok yazarı, ülkesini ve yaşadığı kenti eserlerinin temel bağlamı olarak belirlemiştir. Bu eserlerin asırlar

boyunca turistik etkiler yarattığı gözlenmiştir. Bu konuda en şanslı kent Paris olsa gerektir. Çünkü Paris hakkında pek çok yabancı yazar da eserler kaleme almıştır. Bir yazarın etkisi bazen, büyük ekonomik maliyetlerle gerçekleştirilen tanıtım kampanyalarından daha etkili olabilmektedir. Bu konuda yazar ve şairlerin teşvik edilmesi, doğal olduğu kadar istendik bir beklentidir. Sanatın güdümlülüğü kabul edilmese de teşvik edilmesine edebiyat çevrelerinin pek itirazları olmayacaktır. 2010 Yılı Avrupa Başkenti seçilen İstanbul'un da bu yaklaşımlar kapsamında yeniden ele alınmasında yarar vardır. Kentleri konu alan edebiyat yarışmaları (öykü, roman, şiir vb.) da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bazen yarışmalar istendik çıktılar ortaya koymayabilir. Bu nedenle ilgili kenti, eserlerine konu edinen yazarların ödüllendirilmesi gibi dolaylı teşvik uygulamalarından da yararlanılabilir.

Aynı şekilde "*tanıtı(m)cı/reklamcı edebiyat*(*promotional literature*)" henüz Türkiye'de tartışılmayan bir kavramdır. Turistik amaçlara hizmet edecek şekilde oluşturulan ve yayımlanan bu edebiyat türünde, edebiyatçıların bilinçliliğini ve yaklaşıma karşı tavırları belirleyici olmaktadır. Turistin, karar verme sürecinde diğer tanıtıcı bilgi ve belgelerle ikna olmadığında, öncelikle bu türden eserlere yöneldiği gözlenmiştir. Yeterince görsel verinin olmadığı durumlarda da bu türden eserler etkili olmaktadır. Gezi yazıları, anılar, öyküler, gezi notları, turistlerin beklentilerini dahi şekillendirebilir. Dilerse yazar ve şair hayalî bir mekânı, gerçeğe, gerçek bir mekânı da hayalî bir coğrafyaya dönüştürebilir.

Diğer yandan turistik okumalarda edebiyatın etkisi daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Özgün ve estetik dilini çeşitli faktörlerin etkisiyle yitiren günümüz insanının turistik faaliyete yönlendirilmesinde edebiyattan istifade edilmesi ilginçtir. Bir taraftan özellikle görsel-işitsel medya aracılığıyla suskunlaştırılan ve yeni boş zaman etkinlikleriyle okumaktan uzaklaştırılan bireyin, kaybettiği ifade araçlarıyla ayartılması, söz konudur. Nitekim son dönemde turizm alanında edebiyattan ithal edilen pek çok unsurun (dilsel teknik, ürün vb.) değerlendirildiği belirlenmiştir. Edebiyatın sinema, televizyon ve diğer ürünlerle (poster, kart vb.) görsel kültür ürünlerine dönüştürülmesi, bu süreçte etkili olmaktadır. Edebiyat eserlerinin tüketim biçimleri farklılaşmaktadır. Dinleme kitapları, sinema ve televizyon filmleri, tiyatro oyunları, müzikaller, bu türdendir. Edebiyat eserini okumayan ancak, tanıyan kitlelerin son dönem kültür turizmcileri tarafından ayartılması kolaylaşmıştır. Bugün dünyanın kültür ekonomisinden ve turizminden en fazla payı alan kentlerinden başında Paris gelmektedir. Paris bu konumunu öncelikle tarih ve kültürünün, dahası edebiyat belleğinin çok türlü ürünlere dönüştürülmesine borçludur. Paris'i Paris yapan, içinde yabancıların da yer aldığı sanat, sinema, televizyon ve özellikle edebiyat çevreleri olduğu açıktır. Bu sayede yurt dışına çıkmamış olanlar dahi, Paris'i kendi kentlerinden daha iyi tanır hale getirilmiştir. Notre Dame'ın Kamburu ile sıradan bir kilise dünyanın en çok ziyaret edilen bir yapısına dönüşebilmektedir. Milyonlarca turist, mimari açıdan pek özelliği olmayan bir yapıyı görmek ve hayallerindeki Kambur'u görebilmek için Paris'e gitmektedir. Aynı şekilde önce okura, daha sonra da izler kitleye, Sefiller adlı romanla ve bu eserin sinema ve televizyonlar gösterilen onlarca uyarlamasıyla Paris'in kanalizasyonları dahi belletilmektedir. Sonuçta yazar ve şairlerin pek çoğu, bir şekilde Paris'in fahri tanıtım ve reklam uzmanları olarak hizmet etmiştir. Her metnin, okura/izlere ve bağlama göre farklı çağrışımlar yaratacağı da hesaba katıldığında, Paris ile ilgili tanıtım faaliyetlerinin etkinliği

ve bu etkinliğin sürekliliği daha iyi anlaşılmaktadır. Kurgusallık, edebî eserlerle sinema ve televizyon yapımlarının turistik işlevini azaltmaktan çok, artırmaktadır. Keza turist, saf gerçeklikten çok, kurgulanmış gerçekliği(?) tüketmeye eğilimli ve isteklidir. Gerçekleri kimse deneyimlemek, dahası satın almak istemez. Ayrıca kültür turistlerinin, turizm alanının en çok harcama yapan kaliteli kesimini oluşturdukları bilinmektedir. Doğal ve tarihî zenginliklerine güvenen Türkiye gibi bazı ülkelerin turist sayısına bağlı olarak, beklenen gelirleri bir türlü elde edememelerinin temelinde de bu gerçeklik yatmaktadır.

Bir ülkedeki okur kitlesi ile turist kitlesi arasında herhangi bir bağlantının bulunup bulunmadığı, istatistiği olarak yeni değerlendirmeleri gerektirmektedir. Bununla birlikte çok okuru olan milletlerin, aynı zamanda çok turiste sahip oldukları varsayılmaktadır. Okumanın, seyahat tutkusunu ve arzusunu artırdığı, pek çok araştırmacı tarafından ifade edilmektedir. Edebî eserler, turiste dönüşen okurların beklentilerini, ülke ve toplum hakkındaki tutumlarını belirleyebilir. Edebî eserler, turizm potansiyeli yüksek bir ülkeyi sıradanlaştırabildiği gibi, herhangi bir özgünlüğe ve farklılığa sahip bir ülkeyi de fantastik zamanmekân ve olay kurgulamalarıyla büyülü bir diyara dönüştürebilir. Bu tür ülkelerde okurun, turiste dönüşmesi, daha kolay ve açık bir şekilde gerçekleşmektedir. Aynı şekilde A.B.D., Fransa, İngiltere, İtalya, İspanya, Japonya gibi turizm bakımından ileri ülkelerin, turizm harcamaları ve gelirleri bakımından benzer değerlere sahip oldukları görülmektedir. Okuru çok olan ve çok gezen insanların ülkeleri, aynı şekilde yabancılar tarafından da en çok ziyaret edilen ülkelerdir. Türkiye'deki okur ve gezer kitle arasındaki oranın uyumu(az okur- az turist ve turizm geliri) da bu verileri ve değerlendirmeleri doğrulamaktadır.

Edebiyat ve turizm alanlarında esas olan öykü anlatmaktır. Bu nedenle de edebiyat ile turizmin okunmasında, okuyan kişiye, okunan zaman ve mekâna göre değişmelerin ortaya çıkması ile her türlü yoruma açık olması gibi temelde benzerlikler bulunmaktadır. Edebiyatçının hikâye anlatması açık bir şekilde kabul edilirken, turizmcinin tatil adlı zaman dilimini çeşitli program, araç ve uygulamalarla büyülü/kurgulu bir anlatım ve gösterime dönüştürmesi genelde görmezden gelinmekte, dahası pek ciddiye alınmamaktadır. Buna karşılık adları masal dünyasından alınmış turistik yerleşkelerde (Ali Baba Hotel, Robinson Crusoe Resort vb.) geçirilen tatiller hakkında "masal gibi bir tatil geçirdim, masal ülkesindeydim" değerlendirmeleriyle sık sık karşılaşılmaktadır. Turizmci, yemek, dans, müzik, mekân, animasyon, tur gibi araçlardan yararlanarak hazırladığı, kurguladığı kendi öyküsünü anlatmakta, sunmakta ve tükettirmektedir. Bu nedenle Türk turizmcileri, uzun süre Batı kökenli Oryantalizmin bir çıktısı olan "egzotik Doğu" masalına sığınmışlar ve sarılmışlardır. Pek de gönüllü olmasalar da Türk turizmcileri, yapay egzotik Doğu imgesiyle büyülenmiş Batı Avrupalı turistleri, sözde Harem'de geçen fesli, sarıklı, dansözlü egzotik Osmanlı geceleri adı altında düzenledikleri animasyonlarla eğlendirmeye devam etmişlerdir. Bazıları, turizmi hikâye/masal/öykü anlatmanın farklı bir biçimi olarak kabul etmektedir. "Rastlantısallık, kurgusallığın getirdiği akıcılık, belirsizlik, ardıllık, periyodiklik, beklenmezlik, şaşırtıcılık, yenilik", edebiyat ve turizm arasındaki bu türden anlatım ortaklıklarıdır. Türkiye'de henüz çözümlenmese de, okuma ve gezi sonrasında ortaya çıkan anlatımlar arasında benzerliklerin bulunduğu ileri sürülebilir.

Çocuk edebiyatı, genelde hayalî veya gerçek uzak diyarlarda geçen maceraları ve seyahatleri anlatır. Çocuk

edebiyatı kapsamındaki eserler, okurun turiste dönüşmesinde ilk ve en etkili araçlardır. Nitekim fantazyanın, keşfin, maceranın, oyun ve eğlencenin içi içe geçtiği bu tür eserlerdeki imgeler, olaylar ve kişiler, güvenli ve sevimli, sıcak mekânlara bağlanmaktadır. Coğrafya/Mekân ise turizmi belirleyen temel olgulardandır. Çocuk klasiklerinin önemli bir bölümü, Tanzimat döneminden beri, Batı kökenlidir. Bu nedenle de Türk turistlerin yönü Batı'ya dönüktür. Sürükleyici nitelik taşıyan bu eserler, okurun yetişkin yaşantısındaki eğilimlerini belirleyen ilk izlenimlerin yaratılmasını sağlamaktadır. Çocuklukta okunan eserlerin niteliği ve niceliği ile daha sonra seyahat edilen yerler arasında benzerliklerin bulunduğu söylenebilir. Çocuk kitaplarında çok kere hayalî ülkeler ve mekânlar anlatılmaktadır. Turizm sektörünün aktörleri, tema parklar kurarak bu hayalî mekânlara gerçeklik kazandırmaya başlamışlardır. Yine geçmişe özlem(nostalji), turizm açısından güdüleyici ve biçimlendirici bir etkiye sahiptir. Çocuklukta okunanlar, bireyin nostaljik alanını oluşturmaktadır. Türk okuru, genelde nostalji kapsamında da Batılı bir öze ve niteliğe sahiptir. Bu arada Orta Asya'ya özlem duyan kesimler için yeni turizm programlarının hazırlandığını da burada vurgulamak gereklidir. Turizmci için geçmişe özlemin yönü değil varlığı önemlidir. Bu da öncelikle sözlü ve yazılı edebiyat eserleriyle belirlenebilmektedir. Sonuçta dinlenmiş, okunmuş, izlenmiş, dahası hayal edilmiş ama yaşanmamışlıklar, bireyin nostalji dünyasını meydana getirmektedir ve turizm açısından mutlaka değerlendirilmelidir. Elverişli ortam oluştuğunda bu dinamikler harekete geçmekte ve bireyin turistik etkinliğini belirlemektedir. Diğer yandan anılar (yaşanmış veya yaşanmamış), bireyi geziye sürükler. Bu anılara okuma anıları/yaşantıları da dâhildir. Çocukluk döneminde sakin adalardaki öyküleri okuyarak büyüyen bireylerin, yetişkinliklerinde genellikle huzur verici mekânları seçtikleri ve kalabalık-gürültülü mekânlardan uzak durdukları gözlenmiştir. Çocuk kitapları genellikle görsel unsurlarla desteklenmekte ve bu nedenle de bireyin zihninde daha kalıcı olmaktadır. Sözü edilen özellik yüzünden bu tür eserler, bireyin gelecekteki seyahat düşüncelerinde daha belirleyici olabilmektedir. Bütün bu veriler, çocuk edebiyatı ile turizm arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Türk turizmcilerinin, çocuk edebiyatını önemsemeleri gerekmektedir. Çocuk edebiyatı yazarlarının turizm alanında da etkiler yaratacak güce sahip olduklarının bilincinde eser üretmelidirler.

Çocukluk döneminde başlayan okumalar, bireyin uzaklık ve yakınlık ölçülerinin de belirlenmesine etki etmektedir. Edebî eserlerdeki mekânlar hakkındaki gerçeklik algılamaları, okurun uzak-yakın seyahatlere çıkma düşüncesini biçimlendirebilmektedir. Dünya çocuk klâsikleriyle büyüyen bireyin seyahat dünyası, diğerlerine oranla daha geniş olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, küresel turizm pazarının ve piyasasının oluşturulması ve işletilmesinde, bireyin nostalji belleğini de biçimlendiren çocuk edebiyatı ürünlerinin zaman-mekân sınırlamalarını kaldıran özelliği, belirleyici olabilmektedir.

Edebiyat kapsamındaki tür(bilimkurgu, fantastik, korku, mizah, klasik vb.)- satış ilişkisinin, turizm piyasasını biçimlendirdiği de tartışılmaktadır. Diğer bir ifadeyle edebiyat türlerinin satışlarıyla ilgili verilerden hareketle herhangi bir toplumla ilgili turizm politikaları, ürün, mekân ve hizmetleri üretilmektedir. Kültür ekonomisi kapsamında değerlendirildiğinde, edebî eserlerin satışları hakkındaki bilgi toplama faaliyetleri ve çıktılar, piyasa araştırmaları olarak nitelendirilmektedir. Örneğin aşk romanları, Paris, Bu-

dapeşte gibi, pek çok kentin turizminin aşk teması etrafında oluşturulmasını ve işletilmesini sağlamıştır. Çünkü aşk ve romantizm, turizmin temel itici gücünü meydana getirmektedir. Bu türden ürünlerin okurun dolayısıyla turistin zihninde romantik mekân ve faaliyetleri hakkındaki beklentileri de biçimlendirdiği unutulmamalıdır. Bir bakıma edebî eserlerle turistlerin tüketeceği romantik sahneler de yaratılmaktadır. Ayrıca burada potansiyel turistin farklı türden eserleri ve kaynakları okumaya çalıştığı da hatırlanmalıdır.

Tarihî romanlar da turizm alanını etkileyen, farklı türden eserler olarak değerlendirilmektedir. Son dönemdeki sinema, televizyon dizisi türünden yapımların özellikle tarihî romanlar esas alınarak yaratıldığı düşünüldüğünde etkinin sürekliliği daha iyi anlaşılacaktır. Çılgın Türkler ve Diriliş adlı romanlar, Türk milletinin Kurtuluş Savaşı coğrafyasına olan ilgiyi artırmıştır. Son dönemde yayımlanan İstanbul ile ilgili pek çok tarihî roman, kentin yeniden keşfedilmesini sağlamıştır. Erotik, egzotik yazın kapsamındaki eserlerin, özellikle Batı dünyasında turizmin farklı türden beslenme kaynakları haline getirildiği görülmektedir. Bu aşamada turistlerin gerçek, tarihî olaylardan çok kurgu-hayal karışık eserlerden daha fazla etkilendiklerini, vurgulamakta yarar vardır.

Daha önce de belirtildiği üzere edebiyat ürünlerinin sinema ve televizyon filmi, tiyatro oyunu, animasyon vb. farklı türden ürünlere dönüşmesi, edebiyatın turizmi biçimlendirme gücünü artırdığı gözlenmektedir. Ancak bu konunun çok türlü yaklaşımlarla ele alınması gerektiği ve bu tür çözümlemelerin sonucunda özgün veri ve yorumlara ulaşılabileceği, özellikle vurgulanmalıdır. Nitekim farklı türden ürünlere kaynaklık etse de herhangi bir edebiyat eseri, bir taraftan kültürel yaşamdaki konumunu sürdürürken diğer yandan da izler kitlenin ya da kültür tüketicisinin turiste dönüşmesini sağlamaya devam edebilir. Görselliğin ve işitselliğin, sanallığın egemen olduğu 21.asırda, bu türden yapımların daha da baskın bir şekilde ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Edebî eserler kaynaklı uyarlamaların çekimlerinin yapıldığı mekân ve yerleşim birimlerinin, kısa süre içinde pek çok kişi tarafından ziyaret edildiği, dahası buraların turistik cazibe mekânlarına dönüştürüldüğü, son dönem televizyon dizileri (Asmalı Konak vb.) ve etkileri göz önüne alındığında, kolaylıkla fark edilecektir.

Edebiyat eserlerinin fantastik coğrafyalarının da turizm açısından önemli olduğu varsayımı özgün tartışmalara muhtaçtır. "Egzotik Doğu, medeni/kültürlü/modern Batı" imgeleri, öncelikle sanat, edebiyat ve düşün alanlarında oluşturulmuş ve yayılmıştır. "Attila, Oğuz Kağan, Manas, Dede Korkut coğrafyaları, Drakula Şatosu" örneklerinde görüldüğü üzere, turizmciler yeni öykü, etkinlik, ürün, hizmet, güzergâh ve mekân düzenlemelerinde farklı türden kültürel verileri dikkate almaya başlamışlardır. Bu tür güzergâhlar (Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar vb.), son dönemde farklı bir turizm türünün gelişmesini sağlamaktadır. Burada eski seyyahların güzergâhlarını izleyen çağdaş ardılları durumundaki gezginler, modern turizmin verimli ve ilginç bir biçimini deneyimlemektedirler. Bu tür seyahatler, çok kere de televizyon ve sinema belgeselleri olarak küresel izler kitleye sunulmaktadır. Farklı ülkelerden gelen ve Manas'ın yurdunda buluşarak konaklayan turistler/gezginler, asırlar öncesinden aktarılan ait tarihî, sosyo-kültürel belleğin unsurlarını tatmaya çalışmaktadırlar. Burada sözlü ve yazılı edebiyatın turizmi dönüştürücü gücü, bir kez daha fark edilmektedir. Bu türden turistik faaliyetlerin geleneksel kültürde yozlaşmalara neden olduğu, bu durumun Türkiye ve Orta Asya için de

geçerli olduğu, sık sık dile getirilen ve haklı yanları da bulunan yorumlardır.

Popüler romanlar da, turistik faaliyetler açısından önemlidir. Tanzimat sonrasında çeviriler yoluyla aktarılan (İbrahim Müteferrika'nın *Amerika'nın Keşfi*, *Cihannüma* baskıları vb. hariç) Batılı (özellikle Fransız) popüler romanlar, sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş aşamasındaki kentli Osmanlı toplumunda oldukça tutulmuştur. Bu tür romanların özellikle gazete tefrikaları yoluyla yaygınlaşması, uzun metin okuma alışkanlığına sahip olmayanların çoğunlukta olduğu bir toplumda başarılı bir medya uygulaması olarak dikkat çekmiştir (Özdemir 2008: 61-65). Bunlar Türk toplumunun zihninde egzotik, palmiyeli, masmavi denizin ortasındaki ıssız adalardan oluşan turizm cenneti imgesinin veya imgelerinin yaratılmasına neden olmuştur. Bugün dahi "tatil" denildiğinde Türklerin kafasından canlanan sahne, bu sahnedir. Hatta bir dönemde iç mekân süslemelerinde bu sahnenin çeşitlemelerini içeren resimli duvar kâğıtları kullanılmıştır. Keza aynı sahne bugün Türkiye'de pek çok bilgisayarın masaüstü resmini oluşturmaktadır.

Sonuç:

Yukarıda edebiyat ile turizm alanları arasındaki ilişkiler, bazı açılardan belirlenmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, "gezgin edebiyatçılar, gezgin edebiyat gelenekleri, sanal ortamda edebiyat-gezgin işbirliği, turistik amaçlı tanıtımda edebî söylemin işlevselliği, moda ülke ve kentler yaratan yazar ve şairler, çocuk edebiyatı ile popüler edebiyatın turizm boyutu, okur yaratan seyahatler ve gezgin yaratan okumalar, edebiyat ürünlerini kültürel ekonomik değere dönüştüren turizm, edebiyat-turizm ilişkisini kolaylaştıran bağlam olarak medya vb." pek çok konu açıklanmaya çalışılmıştır. Bütün veri ve değerlendirmeler, belirtilen ilişkinin özellikle ülke ekonomisi ve kültürel yaşamı, dahası edebiyat gelenekleri ve turizmi üzerinde belirleyici etkilere sahip olduğunu ve mutlaka müstakil proje ve incelemelerle ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde karşılaştırmalı kültür araştırmalarının veri elde etme ve çözümleme yöntemlerinin etkinliği, verimliliği ve gerekliliği, dahası halkbiliminin kültür bilimine dönüşmesinin kaçınılmazlığı bu ilişki bağlamında bir kez daha vurgulanmaktadır. Bu çalışmayla da açıklandığı gibi, karşılaştırmalı edebiyat araştırmaları, kültür biliminin temel alanlarından biri olarak belirginleşmektedir. Yine turizm-edebiyat ilişkisinin varlığı ve vazgeçilmezliği, kültür ekonomisi ve yönetiminin de gelecekte kültür biliminin temel ve etkili alanlarından biri haline geleceğini göstermektedir. Özetle karşılaştırmalı kültür araştırmaları, daha yerinde bir ifadeyle kültür bilimi, öncü bilim insanlarının özgün çözümlemeleriyle çatı bir bilim dalı olarak yaşamı anlaşılır kılmaya, belirlemeye ve yönetmeye devam etmektedir.

KAYNAKLAR

Ahmet Haşim, 2006 (Yeni bsm.), *Bize Göre*, Alkım Yay., İstanbul.

Andersen, Hans-Christian ve Mike Robinson (Edt.), 2002, *Literature and Tourism*, *Reading and Writing Tourism Texts*, Continuum, London, NY.

Aytaç, Gürsel, 1994, *Gezi Notları Seçkisi*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Kural, Orhan (Edt.), 2007 (3.Bsm.), *Seferi, Günümüz Yazarlarından Gezi Yazıları*, Beril Yay., İstanbul.

Necatigil, Behçet, 1983(11.Bsm.), *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yay., İstanbul.

Önder, Mehmet, 1995, *Şehirden Şehire Anadolu*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara.

Özdemir, Nebi, 2008, *Medya, Kültür ve Edebiyat*, Geleneksel Yay., Ankara.

Rousseau, A.M. ve Cl. Pichois, 1994, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, MEB. Yay., Ankara.

Sevindi, Nevval, 2003, *Kent ve Kültür*, Alfa Yay., İstanbul.

Tarık Dursun K., 2007 (2.Bsm.), *Kokulu Kentler*, Literatür Yay., İstanbul.

Yağcı, Öner, 1999, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Kültür Bakanlığı, Ankara.